

Оливера ЖИЖОВИЋ

ПУШКИН КАО МЕРА СТВАРИ

Државни универзитет у
Новом Пазару

(Таня Попович, А. С. *Пушкин в диалоге с другим*, Большое Болдино, Нижний Новгород, Издательство Нижегородского госуниверситета, 2018)

Два предмета интересовања и преданог истраживања, којима проф. Тања Поповић посвећује своју пажњу годинама, па и деценијама, увек им се изнова враћајући, обједињена су у књизи *Пушкин у дијалогу са другима*. Посреди су Пушкиново стваралаштво, с једне, и Бахтинови теоријски ставови и бахтиновска традиција, с друге стране. Књига је настала као резултат сарадње проф. Поповић са Државним музејом Пушкина и његовим суиздавачем, Универзитетом у Нижњем Новгороду, као део едиције у којој резултате својих истраживања објављују аутори који се дуги низ година баве Пушкиновим стваралаштвом, а учесници су познатих *Болдинских чашања*, која се традиционално, већ педесет година, одржавају на Пушкиновом породичном имању у Болдину. Тања Поповић је први страни научник чија је књига објављена у овој едицији, чиме се придружила најзначајнијим руским пушкинистима.

О месту које Пушкин има у Русији, и то не у научним и књижевним круговима, већ у животу такозваног обичног човека, сведочи догађај којем сам у лето 2018. године присуствовала на гробу Фјодора Михаиловича Достојевског у Санкт Петербургу. На старом гробљу, које се налази на улазу у лавру Александра Невског, међу знаменитим Русима – поменимо само Ломоносова, Чајковског, Глинку, Шишкина – почива и аутор *Браће Карамзових*. Данас је ово гробље споменик културе и својеврсни музеј на отвореном, што због свог комеморативног значаја, што због уметничке, скулпторске вредности његових споменика. Док сам стајала крај места на којем почива Достојевски, гробље су обилазили један старији господин и дечак, рекла бих петогодишњак, вероватно деда и унук. Када су дошли до гроба знаменитог писца, старији господин је рекао дечачу:

„Ово је Фјодор Михаилович Достојевски... Он је ... па слободно се може рећи: Пушкин!“

Дечак је био збуњен. „Пушкин? Како Пушкин?“

„Фјодор Михаилович је *Пушкин у прози*... Он је о нама најбоље, најистинитије писао“.

Овај догађај потврђује у којој мери је Пушкин за Русе несумњива *мера ствари*, онај према којем се други самеравају и огледају, укратко – *канонски њисац*.

Посебан квалитет књиге Тање Поповић о Пушкину јесу теоријски темељи које ауторка тражи и проналази у Бахтиновим и Лотмановим ставовима, као и у теорији њихових претходника, руских формалиста. Следећи Бахтинов увид да се до истине долази искључиво кроз дијалог, проф. Поповић настоји да представи и на упечатљивим примерима илуструје с ким и с чим је Пушкин све био и јесте у дијалогу. Реч је о традицијама које су му претходиле, на које се ослањао или их је пак оспоравао, да би потом и сам много тога утемељио и увео у књижевност, учинивши да и њега, у ближој или даљој будућности, многи следе.

Први део књиге углавном је интерпретативан, а чине га два текста посвећена *Евџенију Оњџину*, један текст који се бави интертекстуалним везама у Пушкиновим драмама (на примеру *Сцена из вишењских времена*), као и текст о односу Пушкина и формалиста. Захваљујући изабраном приступу, имплицитно се намеће запажање да би руски песник, због особина *сойстџвеној стваралаштва*, морао бити део канона не само руске већ и светске, односно опште књижевности, мада му се тај статус у светским оквирима углавном ускраћује. Пушкин се, наиме, неретко сматра делом западног канона тек *јосредно*, пре свега захваљујући *ујшњицају* који је имао на друге руске писце, првенствено на Толстоја и Достојевског. Често се у западној књижевној традицији говори о *одјецима* Пушкиновог стваралаштва, а тиме и о његовом *индиректјном* уласку у канон.

Довољно је, међутим, поменути имена само неких писаца с којима је Пушкин био у непрестаном, креативном дијалогу. То су, рецимо, у *Евџенију Оњџину*, Данте, Петрарка, Шилер, Бајрон, Русо, Шекспир, Стерн. Њих Пушкин цитира у епиграфима испред појединих глава, помиње их у основном тексту или у коментарима које прикључује свом роману у виду ауторских напомена. С њима је Пушкин у непрестаној комуникацији; уз њих је, нема сумње, и њему место. Достојевски је, штавише, истицао да стваралачкој убедљивости Пушкинових остварења *нема њандана ни у једном великом евројском њисцу*, и то због песникове нарочите способности „да се унесе, да се потпуно претвори у генија других нација, да се преобрази готово до савршенства“. Та склоност је, сматра Достојевски, скривена чак у читавом руском народу, способном да се „унесе у оно што није његово“ и „одазове на све што има светски значај“.¹

Да је Пушкин део западног канона закључак је који се намеће и током читања ове књиге, посебно њеног првог дела. До извесног

1 Ф. М. Достоевский, *Дневник писателя 1880*, www.fedorostoevsky.ru/works/diary/1880/08/01/ и www.fedorostoevsky.ru/works/diary/1880/08/02/, прев. О. Ж. (приступљено 23. 01. 2019).

преокрета и могућег другачијег погледа на ову тему долази, међутим, у њеном другом делу, посвећеном пушкинској традицији у српској књижевности XIX века: у поезији Војислава Илића, Бранка Радичевића, Јована Јовановића Змаја, Лазе Костића. Мада је превасходни циљ ауторке свакако био упознавање руске научне и културне јавности са дијалогом који су истакнути српски песници водили са Пушкином, овај део књиге заслужује пажњу и због уводних, методолошких напомена у којима се постулира успостављање *источног канона*, и то као „друге стране једне исто тако европске традиције“².

Познато је да је на књижевност православних Словена пресудно утицала Византија, као и антика која јој је претходила. Стога се у центру *источног канона* очекивано налазе антички и византијски модел културе, којима се, како сматра Тања Поповић, мора придодати Пушкинов утицај и његово културно наслеђе. У обзир треба узети не само Пушкиново стваралаштво, иманентну поетику, рецепцију, преводе и прераде, већ и много шири књижевно-историјски контекст, на чијем су уважавању тако снажно и доследно инсистирали Бахтин и Лотман. Пушкин је, дакле, извршио огроман утицај на руску књижевност, али и на све словенске књижевности, постајући њихова окосница, што проф. Поповић у својој књизи поткрепљује примерима из српске књижевности. Она, штавише, сматра да у источном делу европске традиције Пушкин има *централно место*. Другим речима, ако му ни након два века није признато место у западном канону – место које му, захваљујући његовим уметничким дOMETИМА, несумњиво припада – оно Пушкину не сме бити ускраћено у источном канону, канону који је у овој књизи делом и полемички постулиран, тачније са извесним пародијским отклоном. Тиме књига Тање Поповић отвара нова питања, подстиче дијалог и трагање за новим решењима.

Иако им то није превасходни циљ, и интерпретативно интонирани текстови посвећени Пушкиновом *Евѣнију Оњејину* иду у прилог овде изнетим тврдњама, откривајући нам да се, и поред многих постојећих, веома разноврсних тумачења, може доћи до нових увида о неким аспектима овог романа. Шта је особено у приступу Тање Поповић *Евѣнију Оњејину*?

У првом тексту посвећеном *Оњејину* ауторка прати историју настанка романа писаног током година у којима је Пушкин, као што је познато, доживео прогон, био изложен присмотри и другим егзистенцијалним неизвесностима. На извештајачки начин песник у свом остварењу скицира и личну исповест, своју поетску аутобиографију. За тумачење се, стога, као кључна показује једна стваралачка белешка, настала у Болдину 1830. године, дакле при крају писања *Евѣнија Оњејина*. У њој Пушкин прецизно наводи хронологију на-

2 Тана Попович, А. С. Пушкин в диалоге с другим, Большое Болдино, Нижний Новгород, Издательство Нижегородского государственного университета, 2018, стр. 78.

станка овог дела, и то по главама, са подацима које године и где је свака глава написана. На крају белешке он цитира Вјазменског: „Да доживи хита, да осети жури“, што ће постати епиграф прве главе романа. Након што подвуче црту, песник сабира време од почетка до окончања писања и долази до прецизне бројке: седам година, четири месеца и седамнаест дана. Следећи ову белешку и паралелно пратећи дешавања у ауторовом животу и она у *Евѣнију Оњеѣину*, Тања Поповић указује на то да је Пушкин и у свом роману – којем су критичари неретко замерали временску непрецизност – и те како води рачуна о хронологији. Испоставља се, штавише, да и спољашње, ауторово, и унутрашње, јунаково време, обухватају период од седам година. Следећи Бахтина, ауторка наглашава да су „унутрашњи“ и „спољашњи“ текст одређени истим типом хронотопа – хронотопом свакодневице, због чега је Пушкину и било важно да прецизно, у дан, израчуна време настајања текста. Изабрани хронотоп условио је повезивање догађаја из живота песника са догађајима у роману, спајање његове егзистенције са егзистенцијом јунака, што је појачало преплитање стварности и фикције, спољашњег и унутрашњег, субјективног и објективног као битних одлика овог дела. У свему томе се, дакако, могу препознати и елементи романтичарске поетике – преплитање живота и уметности, стварности и фикције, али се не сме превидети ни антиципација поетике реализма. Тако једна стваралачка белешка, вантекстуалан и наизглед маргиналан податак, постаје путоказ и средство за дубље сагледавање временских равни у Пушкиновом роману у стиховима, као и односа између аутора и јунака, односа који је пресудан за разумевање *Евѣнија Оњеѣина*. Притом, и то треба посебно нагласити, у тумачењу романа не долази до огрешења о унутрашњи приступ делу.

Други текст, *Сйрах од брачне ложнице*, доноси тумачење Татјаниног сна кроз одгонетање симболичног значења ствари које сневачица губи на почетку своје ноћне море. Реч је о минђушама, ципели и марами, чију симболику Тања Поповић смешта у контекст словенске митологије, руског фолклора, обреда и архетипова, да би све то повезала са психологијом јунакиње, околностима у којима је уснила свој сан, као и његовим композиционим местом у роману. Истовремено се указује на дијалог који се води између свесног и несвесног, оностраног и оностраног, анђеоског и демонског, ероса и танатоса, прошлости и будућности, дијалог до којег је Пушкину и те како било стало.

Све ово потврђује отвореност и незавршеност Пушкиновог дела два века након његовог настанка и мноштва разноврсних читања и понуђених тумачења. Пушкин је, дакле, у континуираном интертекстуалном дијалогу не само са целокупном западноевропском културом, филозофијом и уметношћу, већ и са словенским књижевностима, као и са далекоисточним традицијама. Да његово стваралаштво

успешно комуницира са читаоцима широм света, остајући живо и актуелно, сведочи и књига *Пушкин у дијалогу са друјима* Тање Поповић. Она указује да помно истраживање песниковог опуса не доноси само нове одговоре на стара питања, већ сугерише и нека нова, могућа решења и поставке, чиме се изнова потврђује Пушкиново канонско место у руској националној књижевности, али и у знатно ширим, источним и западним оквирима.